

ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 16:340.112

Ірина Андрусяк

Національний університет “Львівська політехніка”,
Інститут права, психології та інноваційної освіти,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії, філософії,
конституційного та міжнародного
права, доцент,
iryna.p.andrusiak@lpnu.ua,
ORCID ID: 0000-0001-6887-0510

ЗАКОНИ, ФОРМИ ТА ПРИЙОМИ МИСЛЕННЯ В НАУКОВИХ ПРАЦЯХ ОЛЕКСАНДРА КУЛЬЧИЦЬКОГО

<http://doi.org/10.23939/law2021.31.008>

© Андрусяк І., 2021

Логіка – одна із найдавніших наук. Про неї говоримо як про мистецтво висловлювання та аргументації. Той, хто опанує цю науку, зможе ефективно реалізовувати власні цілі, здобуваючи нові знання та продукуючи власні ідеї. Вміння критично оцінювати висловлювання опонентів та надавати належної ваги аргументам респондентів допоможе не піддаватися тиску комерційних ЗМІ, обіцянкам політиків тощо.

Міркування та аргументація є важливими об’єктами логічних досліджень. Логіка як наука класифікує міркування та конкретизує типи аргументації. Це дає змогу оцінити їхню раціональність та виявити типові помилки в міркуваннях і аргументах. Міркування можуть бути правильними або містити помилки. Що є джерелом таких помилок і як їх уникати? На ці та інші запитання знайдемо відповіді, детально проаналізувавши наукову спадщину Олександра Кульчицького – українського філософа, громадського та культурно-освітнього діяча (1895–1980).

У статті досліджено творчість О. Кульчицького в галузі науки логіки. Проаналізовано підходи вченого до трактування форм мислення, зокрема структури понять та класифікації суджень. Цікаві міркування вченого щодо методологічних зауважень до окремих наук, зокрема бачення права у системі гуманітарних наук.

Проаналізовано праці дослідників наукової спадщини О. Кульчицького. Виявлено прогалини у відомостях про видатних вчених-українців у навчальних виданнях, які стосуються логіки.

Ключові слова: логіка; право; суспільство; закон; правове мислення; пізнання; експериментальний метод; закон; законотворчі помилки; український персоналізм.

Постановка проблеми. Оглянувши сучасні навчальні посібники та підручники, опубліковані в Україні з дисципліни “Логіка”, можна зробити хибні висновки, що українці – нація, яка ніколи не цікавилась наукою логікою і відтак, послідовні дії, які б не перечили законам логіки, також не при-

таманні українцям. Такі міркування виникають через згадки українських вчених та їхніх надбань у галузі логіки в навчальних виданнях вишів України. Щоб не бути голослівними, наведемо для прикладу низку посібників та підручників, які дадуть змогу спростувати чи підтвердити такі міркування. У розділі підручника для студентів юридичних факультетів “Логіка для юристів” А. Є. Конверського, який стосується історичних етапів розвитку зазначеної науки, не згадано жодного українського вченого і, відповідно, особливостей розвитку логіки в Україні ми також не знайдемо [1]. В підручнику “Логіка” авторства В. Є. Жеребкіна, який витримав дев’ять видань і, як зазначають упорядники “є одним із базових підручників з логіки для студентів юридичних спеціальностей”, згадано радянських вчених А. А. Маркова, А. М. Колмагорова, П. С. Новикова та інших [2, с. 20]. У навчальних посібниках Н. В. Карамішевої [3], І. З. Дуцяка [4], В. І. Ряшка [5], Л. М. Сумарокової [6] немає розділів, які б висвітлювали наукові надбання українських вчених у галузі логіки. Виняток – навчально-методичний посібник Т. З. Гарасиміва “Юридична логіка”, де в розділі, який стосується видатних теоретиків юридичної логіки, висвітлено здобутки українського вченого Богдана Кістяківського як розробника методу аналізу соціокультурної реальності права та правових відносин [7, с. 51]. Зважаючи на викладене, вважаємо, що необхідно повернути імена українських вчених в українську науку.

Одним із яскравих представників українського громадського й академічного життя був Олександр Кульчицький (1895–1980).

Аналіз дослідження проблеми. Дослідження наукової творчості О. Кульчицького здійснювали Т. Гончарук-Чолан, О. Лозинський, О. Орлова, В. Сусідка, В. Стеценко, В. Сабадуха, К. Митрович. Однак ці дослідження окреслювались контекстом світової філософії. Аналізу логічних засад мислення, значення дисциплінування мислення для тодішнього українського інтелектуального середовища, яке потерпало від національної поразки, розглядає, зокрема, науковець А. Карась.

Метою статті є окреслення ідей науковця у галузі науки логіки. О. Кульчицький вважав логіку ідеальною сферою знань, яка вступає у безпосередні стосунки з окремими науками, що цікавляться певними ділянками цілісності буття. Наука, яка безпосередньо пов’язана з логікою, – право, адже сформовані в процесі мислення категоричні судження становлять основу законодавства. Вивчення права є дослідженням різноманітних класів зовнішніх проявів правового досвіду і відмінностей між елементами цього досвіду.

Виклад основного матеріалу. Логіка Олександра Кульчицького тісно переплітається з психологією. Логічний метод пізнання, який є об’єднанням прийомів внутрішнього і зовнішнього спостереження, вчений зараховує до предмета психології. Психологія, за О. Кульчицьким, є основою для гуманістичних наук, що вивчають здобутки й прояви дій людини, людського духу та людської психіки [8, с. 49]. Саме в розділі праці “Загальна характеристика психічного життя” вчений характеризує функції мислення, їх прояви та структуру. Однією зі складових цієї структури вчений вважає форму мислення “поняття”, вказуючи на детермінаційні тенденції у процесах мислення. Він зазначає, що активний тип мислення, який виявляється у творенні нових понять, позначається на спрямуванні нашого мислення. Поняттям, за визначенням О. Кульчицького, називаємо все те, що сполучається із певним поняттями психічного змісту та із іншими змістами нашого психічного життя, збереженими у спогадах уявлень, почуттів, спрямувань. Вирішення мисленнєвих завдань і творення висновків є наслідком відношень між поняттями в судженнях. На наукові висновки, які сформував вчений, істотно вплинула вюрцбурзька психологічна школа, німецьким психологом Кюльпе [8, с. 67]. Для цієї школи характерне застосування до проявів мислення експериментального методу. Схожі міркування висловлював Леон Петражицький, який вважав, що вивчення права є дослідженням різноманітних класів зовнішніх проявів

правового досвіду і відмінностей між елементами цього досвіду і проявами пов'язаних із ними психічних процесів [9, с. 197].

Розмірковуючи над формами мислення, зокрема над судженням, О. Кульчицький використовував граматичні категорії. Складові частини судження – суб'єкт і предикат (*S, P* – Андрусяк І. П.) він окреслював, відповідно, підметом і присудком, що суттєво полегшувало студентам сприйняття і розуміння структури судження. Використовуючи приклади речень, автор пояснював, що таке зв'язка та чому необхідне її використання. О. Кульчицький стверджував, що лише через використання зв'язки “*e*” встановлюється певне відношення предмета поняття в присудку до предмета поняття у підметі. Саме так, на думку вченого, можна досягти плинності думки, яка виражається висловлюванням. Дослідник наукової спадщини А. Карась зазначає, що зв'язка “*e*” у структурі логічного мислення О. Кульчицького виконує функцію вияву того, що існує і має стосунок до людської суб'єктивності, до її внутрішнього ствердження або заперечення стану предмета [10, с. 13]. О. Кульчицький також звертав увагу на нетотожність висловлювань і суджень, обґрунтовуючи це тим, що висловлювання лише виражають судження, які містяться у реченні [8, с. 38]. По суті, за О. Кульчицьким, висловлювання – це знакова форма виразу судження в межах мови. На підставі наведеного можна зробити висновок, що вчений зважав на логіку Аристотеля, в якій судження означало думку, в якій стверджується або заперечується що-небудь про що-небудь. Науковець К. Жоль у праці “Вступ до сучасної логіки” зазначає, що наприкінці XIX ст. теоретики математичної логіки розкритикували традиційне тлумачення структури судження. Вчення про пропозиційні функції та квантори надали математичної строгості логічному аналізу висловлювань. Однак “предикат”, все ж таки, залишився у математичній логіці, його використовують для логічного аналізу висловлень і вживають для позначення пропозиційної функції у вигляді $F(x)$ [11, с. 63–64].

Цікаво трактував О. Кульчицький методологічні аспекти окремих наук. Такі науки, як право та історія, вчений зараховував до гуманістичних наук, які окреслюються вартостями історико-культурного буття людства, що визначені релігійними, економічними, теоретичними та іншими чинниками. Гуманітарне спрямування цих наук, на думку О. Кульчицького, полягає в охопленні мети дії у вартостях, а саме змагання народів за економічні, політичні, соціальні та інші вартості [8, с. 48].

Вчений вважав, що логіка належить до ідеальних наук, адже в її основі – пізнання ідеальних предметів та явищ. Принцип логічного обґрунтування разом із методом дедукції становить обґрунтовану систему, вільну від суперечностей. Вчений вважав, що логіка вступає у безпосередні зв'язки з окремими науками, що цікавляться певними ділянками цілісності буття. Наукою, яка безпосередньо пов'язана з логікою, є право. Що таке суспільство, держава, закон – міркування про ці категорії повинні окреслюватись законами логіки, адже сформовані в процесі мислення категоричні судження становлять основу законодавства. До чого може призвести порушення структури мислення можна проілюструвати Конституцією України, де зафіксовано статус Автономної Республіки Крим – абсолютно штучного утворення, створення якого було вигідно для досягнення особистих політичних цілей окремих політиків. На сьогодні можемо із жалем констатувати, що мети досягнуто – в 2014 р. Російська Федерація за допомогою військових формувань встановила контроль над Автономною Республікою Крим та містом Севастополем, розпочавши в такий спосіб міжнародний збройний конфлікт, що триває донині. Законотворчі помилки є результатом недодержання законів формальної логіки та недотримання правил законодавчої техніки. Автори монографії “Законопроекткування” до основних правил законодавчої техніки зараховують логічну послідовність викладення, взаємозв'язок нормативних приписів, що їх поміщають у проекті, та відсутність протиріч всередині проекту, в системі законодавства [12, с. 154]. У праці відомого французького вченого Рене Давида “Основні правові системи сучасності” зазначено, що пошук права – це завдання, що мають виконувати спільно усі юристи, кожен у своїй сфері та з використанням усіх методів, зокре-

ма логічних, і вони повинні керуватись загальним ідеалом – бажанням віднайти в кожному питанні ті відповіді, які б перегукувались із загальним відчуттям справедливості, яке ґрунтується на поєднанні різноманітних інтересів, як приватних, так і усього суспільства [13, с. 111].

О. Кульчицький вважав, що вивчення логіки необхідне для формування філософського світоглядного знання. Завдяки знанням логіки, філософії та психології вчений зайняв характерне й специфічне місце в громадському й академічному житті. У своїй працях О. Кульчицький аналізував концепцію персоналізму, досліджував взаємовідносин людини з владою, із природою. Науковець В. О. Сабадуха, вивчаючи формування ідей персоналізму в українській філософській та соціально-політичній думці, акцентує на тому, що концепція О. Кульчицького є антитезою марксистсько-ленінському розумінню людини, яка є продуктом суспільних відносин своєї доби. Внутрішня людина, за О. Кульчицьким, є запереченням марксистсько-ленінської людини, займається спорідненою працею, що, на думку філософа, є передумовою моральної справжності людини [14].

Дослідник творчості вченого Кирило Митрович зазначав, що О. Кульчицький шукав критичне обґрунтування своїх міркувань у працях Канта, Шелера та персоналістичних і екзистенціальних концепціях сучасності. Знання законів логіки і психології дали змогу вченому створити геопсихічну характеристику української людини. Вивчення впливу історичних чинників та культури на формування національної психіки стали основою творення вченим українського персоналізму [15, с. 7]. Праці О. Кульчицького відрізняються фаховістю та змістовним наповненням. Вчений осмислює такі поняття, як правда, справедливість, свобода. В основу цих міркувань він покладав філософію Канта. Доволі часто у своїх наукових викладах вчений посиляється на філософську концепцію Г. Сковороди. Знаючи достеменно закони та форми мислення, вміло використовуючи їх на практиці, О. Кульчицький був надзвичайно цікавим співрозмовником. К. Митрович у передмові до монографії “Український персоналізм” авторства О. Кульчицького зазначав, що які б теми не пропонував для обговорення професор – чи то буденні, чи поточні – він завжди пов’язував їх із широким колом даних своєї ерудиції. Дискусії завжди ставали спільним доходженням до співзвучних поглядів, адже ерудиція вченого привертала увагу і зацікавлення слухачів, які радо долучались до обговорення того чи іншого питання, розширюючи коло співрозмовників. Після завершення обговорення усі учасники дискусії відзначали неабияке інтелектуальне піднесення у результаті обміну думками із вченим [15, с. 10].

Висновки. Базовою ідеєю О. Кульчицького в наукових працях, які стосувались логіки, є міжгалузевість зазначеної науки. Закони і форми мислення є складовими права, зокрема законодавчої техніки. Саме логіка становить один із елементів творення юридичних актів. Розуміння видів та структури судження, їх класифікації допоможе законотворцям уникати логічних помилок в основі нормативно-правових актів. О. Кульчицький у своїх наукових працях намагався осмислювати життя українців – у своїх міркуваннях він висловлювався як філософ, психолог і як логік. Саме науково-логічні засади він взяв за основу вивчення українців та української дійсності, створивши концепцію українського персоналізму. Як емпіричну компоненту в навчальні посібники та підручники необхідно вводити відомості про видатних вчених-українців, щоб спонукати студентів інтелектуально осмислювати зв’язки і відношення між предметами та явищами в контексті української реальності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конверський А. Є. (2008). Логіка: підручник для студентів юридичних факультетів. Київ: Центр навчальної літератури. 304 с.
2. Жеребкін В. Є. (2008). Логіка: підручник. 10-те вид., стер. Київ: Т-во “Знання”, КОО. 255 с.
3. Карамишева Н. В. (2011). Логіка (теоретична і прикладна): навч. посіб. Київ: Знання. 455 с.

4. Дуцяк І. З. (2010). Логіка: підручник. Київ: Знання. 406 с.
5. Ряшко В. І. (2009). Логіка: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури. 328 с.
6. Сумаркова Л. М. (2011). Основи логіки: навч. посібн. для юрид. вузів. Одеса: Фенікс. 236 с.
7. Гарасимів Т. З., Гарасимів О. І., Ряшко О. В. (2017). Юридична логіка: навч.-метод. посіб. Львів: Сполом. 608 с.
8. Кульчицький О. (1995). Основи філософії і філософічних наук. Мюнхен; Львів. 164 с.
9. Синха Сурия Пракш (1996). Юриспруденція. Філософія права. Краткий курс / пер. с англ. Москва: Издательский центр "Академия". 304 с.
10. Карась А. (1995). Філософія Олександра Кульчицького // Кульчицький О. Основи філософії і філософічних наук. Мюнхен; Львів. 164 с.
11. Жоль К. К. (1992). Вступ до сучасної логіки: навч. посіб. Київ: Вища шк. 128 с.
12. Законопроекткування (2010); за ред.: О. Л. Копиленка, О. В. Богачової. Київ: Реферат, 176 с.
13. Давид Р., Жофре-Спиноза К. (1998). Основные правовые системы современности / пер. с фр. В. А. Туманова. Москва: Междунар. отношения. 400 с.
14. Сабадуха В. О. (2013). Ідеї персоналізму в українській філософській та соціально-політичній думці // Вісник НАУ. Серія: Філософія. Культурологія. № 2 (18). URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/296360065.pdf>.
15. Митрович К. (1985) Професор Кульчицький між нами // Кульчицький О. Український персоналізм. Філософська й етнопсихологічна синтеза. Мюнхен; Париж. С. 5–14.

REFERENCES

1. Konvers'kyy A. Ye. (2008). *Lohika: Pidruchnyk dlya studentiv yurydychnykh fakul'tetiv* [Logic: A textbook for law students]. K.: Tsentr navchal'noyi literatury, 304 p.
2. Zherebkin V. Ye. (2008). *Lohika: pidruchnyk* [Logic: textbook]. 10-te vyd. ster. K.: T-vo "Znannya", KOO, 255 p.
3. Karamysheva N. V. (2011). *Lohika (teoretychna i prykladna): navchal'nyy posibnyk* [Logic (theoretical and applied): textbook]. K.: Znannya, 455 p.
4. Dutsyak I. Z. (2010). *Lohika: pidruchnyk* [Logic: textbook]. K.: Znannya, 406 p.
5. Ryashko V. I. (2009). *Lohika: navc. posib.* [Logic: a textbook]. K.: Tsentr uchbovoyi literatury, 328 p.
6. Sumarkova L. M. (2011). *Osnovy lohiky: navchal'nyy posibnyk dlya yurydychnykh vuziv* [Fundamentals of logic: a textbook for law schools]. Odessa: Feniks. 236 p.
7. Harasymiv T. Z. & Harasymiv O. I., Ryashko O. V. (2017). *Yurydychna lohika: navch.-metod. posib.* [Legal logic: a textbook]. L'viv: Spolom. 608 p.
8. Kul'chyts'kyy O. (1995). *Osnovy filosofiyi i filosofichnykh nauk* [Fundamentals of philosophy and philosophical sciences]. Myunkhen; L'viv, 164 p.
9. Sinkha Suriya Praksh (1996). *Yurisprudentsiya. Filosofiya prava. Kratkiy kurs* [Jurisprudence. Philosophy of Law. Short course]. M.: Izdatel'skiy tsentr "Akademiy", 304 p.
10. Karas' A. (1995). *Filosofiya Oleksandra Kul'chyts'koho* [Philosophy of Alexander Kulchytsky] Myunkhen; L'viv, 164 p.
11. Zhol' K. K. (1992). *Vstup do suchasnoyi lohiky: navch. posib.* [Introduction to Modern Logic: A Textbook]. K.: Vyshcha shkola, 128 p.
12. Kopylenko O. L., Bohachova O. V. (2010). *Zakonoproektuvannya* [Legal technique]. K.: Referat, 176 p.
13. David R. & Zhofre-Spinozi K. (1998). *Osnovnyye pravovyye sistemy sovremennosti* [Basic legal systems of our time]. M.: Mezhdunar. otnosheniya, 400 p.
14. Sabadukha V.O. (2013). *Ideyi personalizmu v ukrayins'kiy filofs'kiy ta souial'no-politychniy dumtsi* [Ideas of personalism in Ukrainian philosophical and socio-political thought] Visnyk NAU. Seriya: Filosofiya. Kul'turolohiya. No. 2 (18). URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/296360065.pdf>.
15. Mytrovych K. (1985). *Profesor Kul'chyts'kyu mizh namy* [Professor Kulchytsky between us]. Myunkhen; Paryzh, P. 5–14.

Дата надходження: 14.06.2021 р.

Iryna Andrusiak

Institute of Law, Psychology and Innovative Education,
Lviv Polytechnic National University,
Department of Theory, Philosophy,
Constitutional and International law,
Ph. D.

**LAWS, FORMS AND METHODS OF THINKING IN SCIENTIFIC PAPERS
OLEXANDER KULCHYTSKY**

Logic is one of the oldest sciences. We talk about it as art of statements and arguments. Anyone who masters this science will be able to effectively achieve their own goals by acquiring new knowledge and producing their own ideas. Ability to critically evaluate opponents statements and respondents arguments will allow them not to succumb to the pressure of commercial media, promises of politicians, etc.

Reasoning and argumentation are important objects of logical research. Logic as a science classifies reasoning and specifies the types of argumentation. It allows to evaluate their rationality and describe typical errors in reasoning and arguments. The reasoning may be correct or may contain errors. What is the source of such mistakes and how to avoid them? We will find the answers to these and other questions by analyzing the scientific heritage of Alexander Kulchytsky – Ukrainian philosopher, public and cultural-educational figure (1895–1980).

The article examines the work of O. Kulchytsky in the field of logic. The scientist's approaches to the interpretation of forms of thinking, in particular, structure, concepts and classification of judgments were analyzed. The reasoning of the scientist on methodological remarks on certain sciences deserves special attention, in particular, the vision of law in the system humanities.

The works of researchers of scientific heritage of O. Kulchytsky were analyzed. In this research gaps in the information about outstanding Ukrainian scientists in educational institutions were revealed.

Key words: logic; law; society; law; legal thinking; cognition; experimental method; law; legislative errors; Ukrainian personalism.